

Mały słownik filozofii polityki

Redakcja naukowa
Paweł Bromski
Mieczysław Dudek

издательство
von borowiecky

**Mały
słownik
filozofii
polityki**

Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki

Szkoła Główna Krajowa

Wyższa Szkoła Nauk Pedagogicznych

Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie

Mały słownik filozofii polityki

Redakcja naukowa
Paweł Bromski
Mieczysław Dudek

WYDAWNICTWO *von borowiecky*
Radzymin-Warszawa 2022

© Copyright by Paweł Bromski

© Copyright by Mieczysław Dudek

© Copyright for this edition by Wydawnictwo von borowiecky, Radzymin 2022

Recenzenci: prof. dr hab. Pavel Dancak, dr hab. Mirosław Murat

Korekta i redakcja: Marta Sieciechowicz

Projekt okładki: Wydawnictwo von borowiecky

WYDAWNICTWO von borowiecky
05-250 Radzymin, ul. Korczaka 9E
tel./fax +48 631-43-93, tel. +48-501-102-977
www.vb.com.pl
e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl
Unikatowy Identyfikator Wydawnictwa 79300

ISBN 978-83-66480-65-0

Skład i łamanie: Wydawnictwo von borowiecky

Druk: Remigraf, Warszawa

„Naprawę państwa trzeba zacząć od naprawy pojęć”
Konfucjusz

Spis treści

A	15
ABSTRAKCJA (Jacek Kulbaka)	15
AGNOSTYCYZM (Jacek Kulbaka)	16
AKSJOLOGJA (Jacek Kulbaka)	16
AKTYWIZACJA SPOŁECZNA (Maria Łukawska)	17
AMERYKANIZACJA (Katarzyna Król)	18
ANARCHIZM (Paweł Bromski)	18
ANARCHIZM WSPÓŁCZESNY (Paweł Bromski)	19
ANTROPOLOGIA (Katarzyna Król)	21
ANTYKATOLICYZM (Katarzyna Król)	21
ANTYNOMIA (Jacek Kulbaka)	22
ANTYPOLONIZM (Katarzyna Król)	23
ANTYSEMITYZM (Katarzyna Król)	23
AUTOSTEREOTYP (Barbara Czuba)	23
B	25
BARIERA (Katarzyna Król)	25
BEZDOMNOŚĆ (Mieczysław Dudek, Krzysztof Rejman)	25
BEZROBOCIE (Mieczysław Dudek, Krzysztof Rejman)	26
BOCHEŃSKI JÓZEF FRANCISZEK EMANUEL (Jan Krukowski)	27
C	33
CELEBRYTA (Piotr T. Nowakowski)	33

CYFROWY NOMADA (Wojciech Walat)	34
CYFROWY TUBYLEC (Wojciech Walat)	35
CYWILIZACJA (Jacek Kulbaka)	36
D	39
DEMOKRACJA (Maria Łukawska)	39
DEPRYWACJA POTRZEB (Krzysztof Rejman, Mieczysław Dudek)	39
DETERMINIZM PRZYCZYNOWY (Jacek Kulbaka)	40
DIAGNOZA (Mieczysław Dudek, Viera Šilonova)	41
DIALEKTYKA (Jacek Kulbaka)	42
DIALEKTYKA HEGLA (Paweł Bromski)	43
DIALEKTYKA MARKSA I ENGELSA (Paweł Bromski)	43
DIALEKTYKA HISTORYCZNA MARKSA I ENGELSA (Paweł Bromski)	44
DIASPORA (Wojciech Walat)	44
DOBROBYT (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	45
DOBRO WSPÓLNE (Paweł Bromski)	46
DOCHÓD PODSTAWOWY (Elżbieta Sawa-Czajka)	46
DOGMAT (Jacek Kulbaka)	49
DZIECI ULICY (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	51
DZIEDZICZENIE BIEDY (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	52
DYSFUNKCJONALNA RODZINA (Mieczysław Dudek, Agata Kolasa-Skiba)	52
E	55
EDUKACJA (Jan Krukowski)	55
EMIGRACJA (Mieczysław Dudek, Krzysztof Rejman)	57
EUROPEIZACJA (Katarzyna Król)	57
EUROSIEROCTWO (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	58

F	59
<i>FAKE NEWS</i> (Piotr T. Nowakowski)	59
FEMINIZM (Paweł Bromski)	60
FIDEIZM (Jacek Kulbaka)	61
FILOZOFIA (Jacek Kulbaka)	62
FILOZOFIA POLITYKI (Paweł Bromski)	63
FUNKCJE RODZINY (Mieczysław Dudek, Agata Kolasa-Skiba)	64
G	67
GLOBALNA WIOSKA (Wojciech Walat)	67
GLOKALIZACJA (Wojciech Walat)	67
GRUPA ETNICZNA (Maria Łukawska)	68
H	71
HISTORIOZOFIA W POLSCE (Paweł Bromski)	71
<i>HOMO INTERNETICUS</i> (Wojciech Walat)	71
I	75
IDEAŁ WYCHOWANIA (Jan Krukowski)	75
IMIGRACJA (Krzysztof Rejman, Mieczysław Dudek)	76
IMPERATYW KATEGORYCZNY (Paweł Bromski)	76
<i>INFLUENCER</i> (Piotr T. Nowakowski)	76
INKLUZJA (Adam Mikrut)	78
INTEGRACJA SPOŁECZNA (Adam Mikrut)	79
K	83
KOLONIALIZM (Katarzyna Król)	83
KOMPETENCJE KULTUROWE (Katarzyna Król)	83
KOMUNIKACJA (Aleksandra Siedlaczek-Szwed)	84
KOMUNIKACJA POLITYCZNA (Aleksandra Siedlaczek-Szwed)	85
KOMUNITARYZM (Jan Bromski)	85

KONIEC HISTORII WG F. FUKUYAMY (Jan Bromski)	87
KONSERWATYZM (Jan Bromski)	88
KONSUMPCJONIZM (Barbara Czuba)	89
KORPORACJA MIĘDZYNARODOWA (Wojciech Walat)	90
KRĄPIEC MIECZYŚŁAW ALBERT MARIA OP (Jan Krukowski)	91
KRYTYCZNA TEORIA SPOŁECZNA (Paweł Bromski)	93
KULTURA (Jan Krukowski)	94
KULTURA POLITYCZNA (Mieczysław Dudek, Krzysztof Rejman)	96
L	99
LIBERALIZM — LIBERTARIANIZM (Paweł Bromski)	99
M	101
MAINSTREAM (Katarzyna Król)	101
MAKIAWELIZM (Paweł Bromski)	101
MARKETING POLITYCZNY (Wojciech Błażejewski)	102
MESJANIZM POLSKI (Paweł Bromski)	103
MIATIEŻEWOJNA (МЯТЕЖЕВОЙНА) (Elżbieta Sawa-Czajka)	104
MINIMUM EGZYSTENCJI (Bogdan Więckiewicz)	107
MINIMUM SOCJALNE (Bogdan Więckiewicz)	107
MONARCHIA PARLAMENTARNA (Maria Łukawska)	109
N	111
NABYWCA TOWARU POLITYCZNEGO (Wojciech Błażejewski)	111
NARODOWOŚĆ (Jan Krukowski)	111
NARÓD (Paweł Bromski)	112
NAUCZANIE (Aleksandra Siedlaczek-Szwed)	113
NEXT-11 (Elżbieta Sawa-Czajka)	113
NEOLIBERALIZM (Paweł Bromski)	115
NEOKLASYCYZM AMERYKAŃSKI (Paweł Bromski)	116

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ (Adam Mikrut)	117
NIHILIZM (Marta Filipowicz)	120
O	123
OBIEKTYWIZM (Marta Filipowicz)	123
OJCZYŻNA (Paweł Bromski)	125
OJKOFOBIA (Barbara Czuba)	125
OKCYDENTALIZACJA (Wojciech Walat)	126
OPIEKA (Mieczysław Dudek, Agata Kolasa-Skiba)	127
P	129
PANIKA MORALNA (Piotr T. Nowakowski)	129
PAŃSTWO (Paweł Bromski)	130
PANDOMINACJONIZM (Paweł Bromski)	130
PARLAMENTARYZM (Marta Filipowicz)	133
PARYTET (Czuba Barbara)	135
PASOŻYTNICTWO (PARAZYTYZM) (Agnieszka Lewicka-Zelent)	135
PATRIOTYZM (Krzysztof Rejman, Mieczysław Dudek)	137
PAX CHRISTIANA (Jan Krukowski)	137
PERSONALIZM (Paweł Bromski)	138
PLUTOKRACJA (Jan Krukowski)	141
PODKULTURA (Katarzyna Król)	142
POKÓJ (Katarzyna Serwatko)	143
POLITOLOGIA (Marta Filipowicz)	144
POLITYKA SPOŁECZNA (Bogdan Więckiewicz)	148
POMOC SPOŁECZNA (Katarzyna Serwatko)	149
POPULACJA (Marta Filipowicz)	151
POPULIZM (Aleksandra Siedlaczek-Szwed)	153
POSTĘP (Bogdan Więckiewicz)	154

POTRZEBY LUDZKIE (Mieczysław Dudek, Agata Kolasa-Skiba)	155
POZYTYWIZM (Paweł Bromski)	156
PREZYDENT (Maria Łukawska)	160
PROFILAKTYKA (Katarzyna Serwatko)	160
PRZESTRZEŃ PUBLICZNA (Katarzyna Król)	162
PRZESTĘPCZOŚĆ (Agnieszka Lewicka-Zelent)	162
<i>PUBLIC RELATIONS</i> (Wojciech Walat)	163
R	167
<i>REDUCTIO AD HITLERUM</i> (Piotr T. Nowakowski)	167
REKLAMA (Maria Łukawska)	167
RELATYWIZM (Katarzyna Król)	168
REWOLUCJA (Paweł Bromski)	168
RODZINA (Bogdan Więckiewicz)	169
RZĄD (Mieczysław Dudek, Krzysztof Rejman)	170
RYWALIZACJA (Jarosław Bąbka)	171
S	173
SEJM (Maria Łukawska)	173
SENAT (Maria Łukawska)	173
SIEROCTWO (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	173
SIEROCTWO SPOŁECZNE (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	174
SOCJALIZACJA (Agnieszka Lewicka-Zelent)	175
SOCJALIZM (Jan Bromski)	176
SOCJALIZM NAUKOWY MARKSA I ENGELSA (Jan Bromski)	177
SONDAŻ OPINII PUBLICZNEJ (Piotr T. Nowakowski)	177
<i>SPIN</i> (Piotr T. Nowakowski)	179
SPOŁECZEŃSTWO (Paweł Bromski)	180
SPOŁECZEŃSTWO OTWARTE (Wojciech Błażejewski)	180

SPRAWIEDLIWOŚĆ (Agnieszka Lewicka-Zelent)	181
STAROŚĆ (Mieczysław Dudek, Vladimír Klein)	183
STEREOTYP (Barbara Czuba)	184
STYGMATYZACJA (Barbara Czuba)	184
SYJONIZM (Jan Krukowski)	185
SYNDROM BULLERBYN (Piotr T. Nowakowski)	187
Ś	189
ŚWIATOPOGLĄD (Jacek Kulbaka)	189
T	191
TABU (Katarzyna Król)	191
TECHNOENTUZJAZM (Halina Rarot)	191
TECHNOREALIZM (Halina Rarot)	193
TECHNOSCEPTYCYZM (Halina Rarot)	196
TEORIA POSTĘPOWEGO UŻYTKOWANIA (Wojciech Walat)	198
TEORIA SYSTEMÓW (Katarzyna Serwatko)	199
TERAPIA (Aleksandra Siedlaczek-Szwed)	201
TOLERANCJA (Katarzyna Król)	202
TOTALITARYZM (Paweł Bromski)	203
TRANSHUMANIZM (Halina Rarot)	204
TRANSMISJA KULTUROWA (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	207
TYGIEL NARODÓW (Wojciech Walat)	208
TYRANIA (Jan Krukowski)	208
U	211
UBÓSTWO (Jadwiga Daszykowska-Tobiasz)	211
W	213
WIELOKULTUROWOŚĆ (Barbara Czuba)	213
WIĘŻ SPOŁECZNA (Agnieszka Lewicka-Zelent)	213

WOJNA INFORMACYJNA (Wojciech Walat)	214
WSKAŹNIK JAKOŚCI ŻYCIA (Barbara Czuba)	215
WSPARCIE RODZINY (Mieczysław Dudek, Vladimír Klein)	216
WSPARCIE SPOŁECZNE (Adam Mikrut)	218
WSPÓLNOTA (Paweł Bromski)	220
WSPÓŁPRACA (Jarosław Bąbka)	220
WYKLUCZENIE CYFROWE (Wojciech Walat)	222
WYKLUCZENIE SPOŁECZNE (Agnieszka Lewicka-Zelent)	223
WYKLUCZENIE EKOLOGICZNE (Wojciech Walat)	223
V	227
VIP (Piotr T. Nowakowski)	227
Z	229
ZAPÓŹNIENIE KULTUROWE (Katarzyna Król)	229
SKOROWIDZ OSOBOWY	231

A

ABSTRAKcja (łac. *abstractio* — odrywanie, oddzielanie) — oderwanie od rzeczywistości, od życia, coś trudnego do zrozumienia, ogólnego, nieopartego na faktach i doświadczeniu.

Wiedza abstrakcyjna i myślenie abstrakcyjne odnoszą się do wyodrębnionych w toku obserwacji, analizy i eksperymentu cech przedmiotów, i opierają się na myśleniu pojęciowym.

W sztuce (malarstwie, rzeźbie, grafice) abstrakcja wiąże się ze stylem, z dziełami sztuki niemającymi odniesienia do form i przedmiotów widzianych w naturze, oznacza też kompozycję barw i kształtów. Mówi się o sztuce abstrakcyjnej, bezprzedmiotowej.

W naukach ścisłych abstrakcja ma zastosowanie w kwestii modelowania rzeczywistości (informatyka).

Etapy badań abstrakcyjnych dotyczyły od czasów Arystotelesa zasadniczo sfery fizycznej (strona jakościowa), matematycznej (ilościowa) i metafizycznej (byt).

W filozofii termin abstrakcja dotyczy czynności intelektu polegającej na oddzielaniu i zatrzymywaniu jakiejś właściwości rzeczy. Proces tworzenia pojęć (na zasadzie indukcji) był przedmiotem badań w starożytności (Arystoteles), w średniowieczu zajmowali się tym m.in. Boecjusz, Wilhelm z Ockham, św. Tomasz z Akwinu i inni przedstawiciele scholastyki.

Św. Tomasz pojęciem abstrakcji posługiwał się w sporze o uniwersalia, twierdząc, iż „abstarhentium non est mendacium” (abstrakcja nie jest kłamstwem). W czasach nowożytnych terminem abstrakcja posługiwał się John Locke (1632–1704) w pracy *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego* (1689). Twierdził, iż umysł ma skłonność do abstrakcji, a słowa stanowią zewnętrzny wyraz idei pochodzących ze świata zewnętrznego, co różni ludzi od zwierząt. Odmienne stanowisko zajmował zainspirowany empiryzmem Locke’a George Berkeley (1685–1753), które zawarł w *Traktacie o zasadach poznania ludzkiego* (1710). Współcześnie w konstrukcjach dotyczących abstrakcji odchodzi się od arystotelesowskiego modelu abstrakcji jako czynności intelektu. W logice wyróżnia się abstrakcję generalizującą i specyfikującą, zaś abstrakcję określa się jako „konstrukcję”, „kojarzenie”, „analizę”, „generalizację”.

Jacek Kulbaka

Literatura:

- Ajdukiewicz K., *Język i poznanie*, Warszawa 1960.
- Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 2009.
- Słownik Współczesny Języka Polskiego*, t. 1, Warszawa 1988.
- Słownik wyrazów obcych*, pod red. L. Wiśniakowska, A. Bańkowski, E. Artowicz, Warszawa 2014.

AGNOSTYCYZM (gr. *agnostos* — niepoznawalny) — oznacza niemożność całkowitego lub częściowego poznania rzeczywistości pozazjawiskowej, niepoznawalność w kwestiach ostatecznych tego, „co oczekiwane” i tego, „co niewidzialne”. W filozofii teoria o niemożności poznania Boga, prawdziwego sensu świata nadprzyrodzonego. Przedstawicielem **agnostycyzmu częściowego** był Immanuel Kant, stojący na stanowisku niemożności poznania „rzeczy samych w sobie”. Pojęcie agnostycyzmu wprowadził do filozofii Thomas Huxley w latach 60. XIX w. Agnostycyzm pojmował jako stanowisko między deizmem (wiarą w Boga) i ateizmem (brakiem wiary w Boga). Huxley był reprezentantem teorii Darwina i filozofii pozytywistycznej. Historycznie z problemem agnostycyzmu i gnozy (gr. *gnoza* — wiedza, poznanie) zmagał się Kościół w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Współcześnie agnostycyzm traktuje się niejako na równi z brakiem wiary (ateizmem). Laurence B. Brown odnosząc się krytycznie do agnostycyzmu, stwierdził: „Twierdzisz, że nic nie może być znane z całą pewnością — jak więc możesz być tak pewny”? Bertrand Russell z pojęciem agnostycyzmu rozpatrywał pojęcie teizmu i ateizmu.

Richard Dawkins w książce *Bóg urojony* rozróżnia 7 stopni duchowości: a) silny teizm b) *de facto* teizm c) słaby teizm d) agnostycyzm e) słaby ateizm f) *de facto* ateizm g) silny ateizm. Oblicza się (CBOS — 2012 r.), że ok. 4%

mieszkańców Polski stanowią ateści i bezwyznaniowcy.

Jacek Kulbaka

Literatura:

- Brown L.B., *The psychology of religious belief*, London 1987.
 Dawkins R., *Bóg urojony*, 2007.
Encyklopedia Britannica, Edycja Polska, t. 1., Poznań 1997.
Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, t. 1., Warszawa 1995.

AKSJOLOGIA (gr. *axios* — godny, cenny, mający wartość, wartościowy, termin logiczny posiadający walor powszechnej akceptowalności + *logos*) — nauka o wartościach, niekiedy traktowana jako odmiana teorii, której przedmiotem jest natura wartości, analiza zależności między nimi, hierarchiczność, kryteria wartościowania. Aksjomat to twierdzenie uznawane powszechnie za oczywiste, które obiektywnie nie zawsze jest prawdziwe. Wyróżnić można wartości absolutne, nadrzędne, jak np. starogreckie idee prawdy i piękna czy też platońskie cnoty (umiarkowania, męstwa, rozumu i sprawiedliwości). Metoda aksjomatyczna, oparta na postulatach/aksjomatach stanowi sposób dowodzenia dedukcyjnego. Najstarsze systemy aksjomatyczne były dziełem Arystotelesa (sylogizmy) i Euklidesa (geometria). Pojęcia wartości używał I. Kant, a po nim m.in. współcześni neo-

kantyści (W. Windelbrand, H. Rickert), fenomenolodzy (Max Scheler). Próby zaksjomatyzowania całości matematyki podjęli się w XX w. Bertrand Russell i Alfred North Whitehead. Czyniono też próby zastosowania metody aksjomatycznej w naukach empirycznych (biologii, językoznawstwie i psychologii). Trudności w definiowaniu polegają na istnieniu sprzecznych teorii wartości i wartościowania w warstwie ontologicznej i epistemologicznej, np. w pedagogice, pojęcia obiektywizmu i subiektywizmu, pozytywizmu i postmodernizmu, nihilizmu i dogmatyzmu. **Aksjologia pedagogiczna** (ang. *pedagogical axiology*, fr. *axiologie pedagogique*) związana z wdrażaniem określonych wartości i idei. Jednak każda odmiana pedagogiki, nawet antypedagogika, posiada obiektywny zbiór założeń (jawnych i ukrytych), które można wywieść logicznie z określonej wizji społeczeństwa czy też jednostkowego bytu. Przedstawiciele: S. Hessen, B. Suchodolski, B. Nawroczyński, Z. Mysłakowski, współcześnie: S. Kunowski, J. Homplewicz, R. Ingarden, J. Górniewicz, L. Witkowski, Z. Melosik.

Jacek Kulbaka

Literatura:

- Encyklopedia Britannica. Edycja Polska*, t. 1., Poznań 1997.
Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. 1., Warszawa 2003.
Słownik współczesny języka polskiego, t. 1., Warszawa 1998.

AKTYWIZACJA SPOŁECZNA — zespół czynności zmierzający do wywołania motywacji w działalności społecznej, kształtuje rzeczywistość społeczną i zachodzące w niej zmiany. **Aktywizacja społeczna** to działania zmierzające do poprawy jakości życia. Realizowana jest poprzez specjalistyczne oddziaływania psychologiczne i psychospołeczne, poprawiające, formujące i rozwijające kwalifikacje osobiste i społeczne osób przejawiających trudności w pełnej integracji społecznej i zawodowej. **Aktywizacja społeczna** warunkuje aktywizację zawodową. Często definiowana jest zatem wspólnie z aktywizacją zawodową. Współcześnie realizuje się szereg programów mających na celu aktywizację społeczną osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym. **Aktywizacja społeczna** może odbywać się poprzez lokalne grupy działania i stowarzyszenia, może dotyczyć różnych obszarów działalności, np. sportowej, edukacyjnej, kulturalnej, społecznej czy lokalnej.

Maria Łukawska

Literatura:

- Becker-Pestka D., *Aktywizacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych — problemy i wyzwania*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych AMW”, 4/2012.
 Pacholski M., Słaboń A., *Słownik pojęć socjologicznych*, Kraków 1997.
 Śnieciński T., *Aktywizacja społeczna poprzez Lokalne Grupy Działania i stowarzyszenia*

rejestrów — sposobem na rozwój obszarów wiejskich, Szepietowo 2014.

http://www.akme-consulting.pl/doswiadczenie/dobre-praktyki---doswiadczenia-zespołu/aktywizacja_spoeczna.aspx [stan na: 20 maja 2020 r.].

AMERYKANIZACJA — implementacja cech charakterystycznych, wartości i światopoglądu amerykańskiego w kulturach innych krajów. Determinant życia społecznego, politycznego i kulturowego. **Amerykanizacja** to proces zmierzający do trwałego wdrożenia w obszary funkcjonowania środowisk pozaamerykańskich typowych cech i zachowań społeczeństwa amerykańskiego. Obejmuje każdą sferę życia, włącznie z obszarem ekonomicznym i politycznym funkcjonowania społeczności. Proces realizowany głównie przy pomocy mass mediów, zmierzający do ogólnoświatowego transferu kulturowego. Głównym celem amerykanizacji jest socjalizacja i akulturacja współżycia społecznego na każdym szczeblu jego funkcjonowania. To tworzenie zachowań według wzorców amerykańskich w obszarze instytucjonalnym państw, mające silny wpływ również na normy, zwyczaje, zachowania i wartości obecne w sferze kulturowej. **Amerykanizacja** jest pojęciem często stosowanym zamiennie z pojęciem *globalizacji*, co jest wyrazem uznawania Stanów Zjednoczonych

za państwo dominujące ekonomicznie, militarnie i politycznie.

Katarzyna Król

Literatura:

Florczak A., Łoś-Nowak T., *Encyklopedia politologii*, t. V, *Stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2010.

Skrzypczak J., *Popularna encyklopedia mass mediów*, Poznań 1999.

Sobol E., *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 2002.

Walicka B., *Słownik politologii*, Warszawa 2008.

ANARCHIZM (gr. anarchos — bezrząd) — terminu „anarchia” jako pierwszy użył filozof francuski Pierre-Joseph Proudhon (1758–1823). **Anarchizm** jest ruchem, który sprzeciwia się władzy w ogóle, a szczególnie władzy państwowej. Jest więc oczywiste, że anarchiści za rzecz najważniejszą w swoich teoriach uznali wskazanie zła, które wiąże się z każdą władzą.

Anarchiści zgodnie ukazywali zło, którego źródłem jest władza, ale różniła ich koncepcję ustroju, który miał zaistnieć po zlikwidowaniu państwa. Za główne cechy teorii anarchistycznych można uznać: **1. negację państwa i każdej władzy scentralizowanej, jako głównej przyczyny zła w społeczeństwie**; (Michaił Bakunin (1814–1876): „państwo to despotyzm uprzywilejowanej mniejszości”, Piotr Kropotkin (1842–1921):

„państwo to uosobienie niesprawiedliwości, ucisku i monopolu”); **2. gloryfikację wolności i równości społecznej** (chodziło im jednak o wolność przy jednoczesnej socjalistycznej równości posiadania, a nie o liberalną równość szans); **3. akcentowanie solidarności ludzkiej i zdolności do wzajemnej pomocy**; **4. przekonanie, że człowiek jest dobry „z natury”, tj. optymizm antropologiczny.**

Projektując nowy, jedynie sprawiedliwy ustrój społeczny, który jednak powstać miał spontanicznie i „oddolnie”, anarchiści zakładali, że będzie to zespół niewielkich wspólnot, komun lub kolektywów, pozbawionych wewnętrznej hierarchii, struktury władzy i aparatu przymusu, kultywujących wolność, równość i sprawiedliwość społeczną, w których ludzie żyliby bez konieczności pracy, w równości płci, podejmując decyzje zgodnie z zasadami demokracji bezpośredniej. Kolektywy te tworzyłyby federację związaną współpracą ekonomiczną (wymianą towarową) i wzajemną pomocą. **W ramach federacji zniesiona byłaby wszelka własność prywatna** (P.-J. Proudhon: „własność to kradzież”) oraz **przestałaby istnieć instytucja rodziny**, gdyż straciłaby ona rację bytu pozbawiona funkcji wychowywania dzieci, którą miał przejąć kolektyw.

Anarchistyczny ustrój społeczny miał powstać na drodze rewolucji. Rewolucję przeprowadzić miał lud, kierując się swą naturalną mądrością,

w którą wierzyli anarchiści. Porewolucyjny ład społeczny zbudowany zostałby „oddolnie”, zgodnie z wrodzonym ludziom altruizmem.

Paweł Bromski

Literatura:

- Bromski P., *Człowiek i społeczeństwo — osoba i relacje osobowe w ujęciu współczesnej filozofii realistycznej*, Warszawa 2004.
- Clark J., *The Anarchist Movement*, Montreal 1984.
- Gogacz M., *Mądrość buduje państwo. Człowiek i polityka — rozważania filozoficzno-religijne*, Niepokalanów 1993.
- Goodin R.E., Pettit P., *Przewodnik po współczesnej filozofii politycznej*, Warszawa 1998.
- Świeżawski S., *Dzieje europejskiej filozofii klasycznej*, Warszawa-Wrocław 2000.

ANARCHIZM WSPÓŁCZESNY

— po II wojnie światowej gwałtownie wzrosło zainteresowanie ideologią anarchistyczną. Ukazało się wiele książek i czasopism anarchistycznych, m.in.: francuski „La Liberation”, włoski „Volontà” oraz szwajcarski „Le revil anarchiste”. Ruch ten doprowadził do rewolty studenckiej w drugiej połowie lat 60. XX w., której hasła, manifesty, odezwy i programy pogłębiły współczesną myśl anarchistyczną.

Współcześni anarchiści tworzą organizacje, chociaż odrzucają instytucjonalizację społeczeństwa i biurokrację. Choć twierdzą, że sprawność organizacji

nie zależy od przymusu autorytetów, że organizacje powinny być dobrowolne, małe, mobilne i funkcjonalne, to jednak przyznają konieczność istnienia organizacji w strukturach społecznych. Najważniejszym zadaniem organizacji anarchistycznych jest rozwiązywanie społecznych problemów własności i pracy. Anarchiści uważają, że własność nie należy się temu, kto daną rzecz kupił, odziedzyczył lub wyprodukował, ale temu, kto ma uzasadnioną potrzebę posiadania danej rzeczy (np.: jeśli ja mam jedzenie, a ty jesteś głodny, to jedzenie należy się tobie). Uważają też, że skoro większość wykonywanych rodzajów prac w społeczeństwie jest nieprzyjemna, to zadaniem organizacji anarchistycznych jest walka o to, by każda praca była przyjemnością.

Anarchiści, podobnie jak liberałowie, pragną wolności jednostki oraz, tak jak komuniści, domagają się społecznej równości. Uważają, że wolność i równość są wartościami społecznymi uzupełniającymi się wzajemnie, jednak do liberalizmu i komunizmu mają stosunek krytyczny, gdyż całkowicie negują ideę społecznego postępu. Twierdzą, że istotą życia społecznego jest ciągła walka między rządzącymi i rządzonymi, między posiadającymi i nieposiadającymi itp.

Stosunek anarchistów do moralności, Kościoła i religii nie jest jednolity, ale dominują wśród nich antyklerykałowie i ateści, choć zdarzają się także anarchiści wierzący. Są to jednak nurty uboczne, chociaż współcześni anarchiści uważają

moralność i religię za osobistą sprawę każdego człowieka. Anarchiści są antymilitarystami. Sprzeciwiają się wojnom prowadzonym przez zniechęcone przez nich państwa, nie są jednak pacyfistami. Prowadzą własne wojny z państwami i zgadzają się na przemoc, jeżeli jest ona koniecznym środkiem do osiągnięcia anarchistycznych celów. Jednak nie są terrorystami, gdyż zastrzegają, że zastosowanie przemocy musi być starannie przemyślane i wyważone. Współcześni anarchiści europejscy przeważnie ograniczają się do krytyki kapitalizmu oraz marksistowsko-leninowskiej wersji socjalizmu. Źródłem słabości ruchów anarchistycznych jest brak silnych, scentralizowanych ośrodków, bez których trudno mówić o rozwoju jakiegokolwiek organizacji czy idei. Jednak założenie takich ośrodków jest niemożliwe z definicji, gdyż byłyby one zaprzeczeniem idei anarchistycznej. Wyjątkiem jest anarchizm amerykański, który wykreował anarchokapitalizm, zwany inaczej libertarianizmem lub minimalizmem. Libertarianizm to rodzaj łagodnego anarchizmu, którego celem nie jest unicestwienie państwa, lecz jedynie ograniczenie zakresu jego władzy. Centrum tego ruchu stanowi Partia Wolnościowa, która przede wszystkim występuje w obronie praw człowieka, wolności jednostki i liberalizmu ekonomicznego. Ciekawostką jest istnienie w USA anarchofeminizmu, głoszonego przez najbardziej znaną tam anarchistkę Emmy Goldman.

Współczesny anarchizm, chociaż oparty na teoretycznych podstawach,

które opracowali wcześniejsi anarchiści, jest bardziej zestawem luźnych postulatów niż poważną doktryną filozoficzną czy polityczną. Jak w drugiej połowie XX w. jego cechą był antykomunizm, tak teraz ruch ten charakteryzuje się mocno akcentowanym antyglobalizmem.

Paweł Bromski

Literatura:

- Bromski P., *Człowiek i społeczeństwo...*, op.cit., Warszawa 2004.
- Clark J., *The Anarchist...*, op.cit., Montreal 1984.
- Gogacz M., *Mądrość buduje...*, op.cit., Niepokalanów 1993.
- Goodin R.E., Pettit P., *Przewodnik po...*, op.cit., Warszawa 1998.
- Swieżawski S., *Dzieje europejskiej...*, op.cit., Warszawa-Wrocław 2000.

ANTROPOLOGIA (gr. *anthropos* — człowiek oraz *logos* — myśl) — powstała w czasach renesansu nauka społeczna o pochodzeniu i rozwoju człowieka. **Antropologia kulturowa** to część antropologii koncentrująca się na kulturze rozumianej jako całościowy wytwór człowieka. Dziedzina badania natury człowieka poprzez wskazanie na kulturę jako nieodłączną część składową jego tożsamości, przedstawiająca go jako jednostkę kulturotwórczą. Charakteryzują ją paradygmaty: diachroniczny, synchroniczny i interakcyjny, traktujące odpowiednio o ewolucjonizmie, strukturalizmie i funkcjonalizmie oraz szerzej

zglobiające pojęcie antropologii, poprzez jego odbiór w kontekście społecznym o podejściu m.in. postmodernistycznym.

Katarzyna Król

Literatura:

- Barnard A., *Antropologia. Zarys teorii i historii*, Warszawa 2006.
- Gogacz A.K., *Antropologia kulturowa*, Łódź 2011.
- Szyszkowska M., *W poszukiwaniu sensu życia*, Warszawa 1997.

ANTYKATOLICYZM — uprzedzenie, abominacja, antypatia, wrogość wobec katolicyzmu. **Antykatolicyzm** jest określany mianem antysemityzmu liberałów. Przejawia się zwalczaniem Kościoła katolickiego jako instytucji tolerancyjnej i funkcjonującej w myśl prawd, które głosi. Niechęć do katolicyzmu kultywowana jest od początków istnienia Kościoła. Za najważniejszy moment rozwoju antykatolicyzmu uważa się okres od XVIII do XIX w., a w szczególności okresy twórczości Nietzsche'go oraz Deschnera, którzy w swoich dziełach jawnie atakowali Kościół katolicki. Niechęć wobec religii katolickiej potęgowana jest przez niedoskonałości w funkcjonowaniu Kościoła katolickiego, które od lat wskazują na nieudolność jego działania w takim wymiarze, jaki postuluje przez głoszone przez siebie prawdy wiary. Przesłanką wrogości wobec Kościoła jest także jego sprzeciw wobec aborcji, eutanazji oraz

związków jednopłciowych. Ze względu na ograniczenia prawne zakładające wolność wyznania, antykatolicyzm nie jest współcześnie jawnie rozwijany.

Katarzyna Król

Literatura:

Bryk A., Kapiszewski A., *Ronald Reagan a wyzwanie epoki*, Kraków 2005.

Burdziej S., *Antykatolicyzm w Stanach Zjednoczonych*, „Dialogi Polityczne”, 2007, nr 8.

Jenkins P., *The New Anti-Catholicism: The Last Acceptable Prejudice*, New York-Oxford 2003.

ANTYNOMIA (gr. *anti* — przeciw oraz *nomos* — prawo) — sprzeczność, przeciwstawność, paradoks — termin stosowany w logice i epistemologii, oznaczający sprzeczność (rzeczywistą lub pozorną) między dwiema wykluczającymi się tezami/twierdzeniami/ideami/poglądami, z których każda wydaje się równie dobrze uzasadniona. Początków antynomii można by doszukiwać się w filozofii Demokryta (niepodzielność atomów), Arystotelesa (idee ciągłości materii), u Kartezjusza, a przede wszystkim w poglądach I. Kanta (*Krytyka czystego rozumu*) na polu metafizyki. Kant dokonał rozróżnienia między światem zjawiskowym i światem inteligibilnym (przedmioty same w sobie). Twierdził, że człowiek nie może wyjść poza świat zjawiskowy i w związku z tym poznanie świata inteligibilnego jest

niemożliwe. Kant przedstawił cztery pary sprzecznych ze sobą twierdzeń: 1) Teza — Wszechświat ma początek w czasie i przestrzeni, antyteza — nie ma początku ani w czasie, ani w przestrzeni; 2) Teza — Istnieją najmniejsze cząsteczki, z których zbudowane są wszelkie inne rzeczy we Wszechświecie, antyteza — każda rzecz we Wszechświecie da się dzielić w nieskończoność; 3) Teza — Nie wszystko we Wszechświecie jest zdeterminowane, tj. nie wszystko podlega prawom przyrody, antyteza — wszystko podlega prawom przyrody, a więc nie ma wolności; 4) teza — Bóg istnieje, antyteza — Boga nie ma. Dwa z czterech twierdzeń Kanta zostały wyjaśnione na polu naukowym w XX w. Wpływ na to miały m.in. dokonania naukowe B. Russella (antynomia), E. Rutherforda (budowa atomu), A. Einsteina (teoria względności) i S. Hawkinga (teoria Wielkiego Wybuchu).

Rozważania związane z antynomią wiążą się z paradoksami, np. „paradoksem kłamcy” Eubulidesa z Miletu: „Jeżeli kłamca mówi, że kłamie, to znaczy, że zawsze kłamie i nie kłamie zarazem”. Współczesny człowiek staje także przed licznymi trudnościami, które mają podłoże sprzeczności, np.: konieczność — przypadek; wolność — przymus.

Jacek Kulbaka

Literatura:

Encyklopedia Britannica. Edycja Polska, Poznań 1997.

Żabski E., *Wokół antynomii Kanta, czyli krytyka uprzedzonego rozumu*, „Edukacja Filozoficzna”, 2015, vol. 59.

ANTYPOLONIZM — wstręt, dyskryminacja, wrogość, nieprzychylnie nastawienie wobec polskości. **Antypolonizm** jest uważany za zbiór zachowań, określających negatywne stanowisko wobec wszelkich przejawów polskości. Uznawany za obronę przed antysemityzmem i kojarzony najczęściej ze stanowiskiem Izraela wobec Polski. Współcześnie wskazuje się na antypolonizm jako spotykany wśród obywateli Niemiec i Rosji. Stosowany zamiennie z określeniem polonofobia. Antypolonizm jest kontynuacją wrogiej wobec polskości postawy, zapoczątkowanej przez antypolską politykę Ottona von Bismarcka. Obecnie uważany też za stanowisko krytyczne wobec kultywowania tradycji polskich.

Katarzyna Król

Literatura:

- Kopczyński M., „Absolutyzm” versus „polonizm”. *Bismarck, panslawizm a powstanie styczniowe*, „Historia i Polityka — Półrocznik poświęcony myśli politycznej i stosunkom międzynarodowym”, 2013, nr 10(17).
- Michalkiewicz S., Sommer T., *Antypolonizm*, Warszawa 2013.
- Słania B., *Gry językowe: polski antysemityzm czy żydowski antypolonizm*, [w:] Wódz J. (red.), *Między socjologią polityki a antropologią polityki*, Katowice 2009.

ANTYSEMITYZM — niechęć, wrogość, awersja wobec osób pochodzenia żydowskiego. Postawa będąca konsekwencją uprzedzeń wynikających z różnic kulturowych, wyznaniowych i rasowych. **Antysemityzm** utożsamiany jest z negatywnym zachowaniem, wyrażającym się zarówno w biernym, jak i czynnym atakowaniu osób pochodzenia żydowskiego. Uznawany za odpowiedź na antypolonizm. Obecnie definiowany jako elastyczne pojęcie, określające nienawiść kierowaną w stronę wartości, osób i instytucji oraz obiektów należących do społeczności żydowskich. Niechęć ta determinowana jest przede wszystkim różnicami obecnymi w sferze psychologiczno-społecznej, pomiędzy semitami a wyznawcami innych religii. Współcześnie antysemityzm jest postawą niedozwoloną prawem, a w niektórych państwach uznawaną za przestępstwo.

Katarzyna Król

Literatura:

- Makówka-Kwapisiewicz A., *Antysemityzm nie jest poglądem. Podręcznik dla edukatorów i edukatorek*, Kraków 2016.
- Nowak J. R., *Co to jest antysemityzm*, „Człowiek w Kulturze”, Lublin 1998, t. 10.
- Szuchta R., Trojański P., *Zrozumieć Holocaust. Książka pomocnicza do nauczania o zagładzie Żydów*, Warszawa 2012.

AUTOSTEREOTYP — stanowi integralną część tożsamości narodowej.

Budowany jest w odniesieniu do innych narodów na podstawie świadomości istnienia różnic i podobieństw między nimi. Na zakres tego pojęcia składają się cechy fizyczne, psychiczne danego narodu oraz moralne, mentalnościowe, kulturalno-obyczajowe i socjoekonomiczne. Autostereotyp to wyobrażenie o sobie lub własnej grupie społecznej lub narodowej, o jej zaletach i wadach. Jest to samoocena własnej grupy, do której przyrównujemy przedstawicieli innych grup. Głównym celem wyrażania treści autostereotypowych jest budowanie pozytywnych skojarzeń na temat swojego narodu. Z tego powodu autostereotypy są czasem wyrazem myślenia życzeniowego, a nie obiektywnej oceny. Naturalnym zjawiskiem jest nierówne postrzeganie określonych grup, a zatem faworyzowanie własnej grupy i defaworyzowanie innych. Specyfika tego rodzaju stereotypu zasadza się na perspektywie, z jakiej jest tworzony. Paradoksalnie łatwiej charakteryzować i oceniać innych niż samego siebie.

Najczęściej przywołuje się stereotypowe właściwości narodu polskiego występujące w aspekcie psychicznym oraz

psychospołecznym, jakie zostały utrwalone: (1) odważny, (2) waleczny, (3) skłonny do bijatyk, (4) kłótlivy, skłonny do sporów i waśni, (5) nieposłuszny, (6) zazdrosny, zawistny, (7) honorowy, (8) dumny/pyszny, (9) szlachetny, wspaniałomyślny, (10) uczciwy, (11) szczerzy, otwarty, (12) skromny, (13) prosty, (14) łagodny, (15) dobry, dobroduszy, (16) gościnny, (17) mądry, (18) głupi, (19) lekkomyślny, nietrwały, (20) ognisty, pobudliwy, (21) pełen fantazji, ducha, wesoły, skłonny do fanfaronady i głośniejszych przechwałek, (22) niesolidny. Autostereotyp to obraz własnej grupy, a więc jego podmiot i przedmiot są tożsame.

Barbara Czuba

Literatura:

- Bartmiński J., Panasiuk J., *Stereotypy językowe* [w:] Bartmiński J. (red.), *Współczesny język polski*, Lublin 2014.
- Bartmiński J., *Stereotypy mieszkają w języku*, Lublin 2007.
- Błuszkowski J., *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków. Studium socjologiczno-politologiczne*, Warszawa 2003.
- Maison D., *Jak powstają stereotypy narodowe*, Warszawa 1997.